

זיקלין כהנוב : יומן צרפתי

פאריז, 15—12 במאי

לאחר ימים אחדים בשוייץ, ברכבת לפאריז. צרפת השתנתה מאד, לפחות פאריז, והדבר שממנו אני מתרשמת קודם־כל הוא הרגשה של אי־נחת, של עייפות, של חוסר אוויר לנשימה, של מחנק כמעט. שכונות הפועלים שהרפכת עוברת בהן קודרות הן, מזוהמות ומכוערות, כמדומה, יותר מתמיד, אף כי במבואותיה של פאריז מתחילים לקום בניינים חדשים, חייכניים יותר למראֶה. דומים קצת לשיפונים שלנו, לפעמים, אך לא תמיד; מפוארים יותר. אפרוריות זו של פאריז, שאָדי הבנוין מוסיפים לה כובד ועקה, מדכאה את הנפש, על אף העצים הירוקים וערוגות־הפרחים. חוץ מזה, גם קר עד מאד. וגם ניטל ממני החוש לאמד מרחקים, והכל נראה לי גדול מאד. תכופות אני מגיעה באיחור משום שאינני מחשבת כראוי את הזמן הדרוש כדי להגיע ממקום אחד לזולתו. הכל נע במהירות ואני, שאבדה לי הרגילות בקצב המזורז הזה, מבוהלת אני מעט בחצותי את הרחובות.

הרחובות הגדולים ומצבות־הזיכרון, מידותיהן התואמות כל־כך, כל אלה יפים כשהיו, אבל פאריז איננה עיר המתמסרת בחיוך, כרומא; יש בה אותו צד מסוגר המפיל מורא. הרבה מן הבניינים זוכים לטיפולי־יפי, ויש מהם המוקפים פיגומים שעליהם עובדים המשפצים. כמה בתים מרהיבי־עין בכיכר־קונקורד נקו עתה לגמרי, ומפתיע מראה האבן שהחזרה למצבה המקורי, בגוף חיוור מאד, לבנון או ורוד מעט. בשעתו ודאי היה לפאריז מראה עליז למדי, שאולי יחזור אליה בעתיד, אבל הניגוד בין השחור לבין מה ששב להיות ורוד יש בו כדי להביא במבוכה. מובן, רבים מן הפאריזאים מתנגדים, אוהבים הם את האבן ששונו פניה עם הזמן, ורגילים הם לראות את האפור.

זיגבה, לוזאן, אלו הן בבחינת אירופה מסוגננת, מזוקקת, שאננה, חיה אך מסודרת, מעין מעבר, הקדמה, ונוכח ההלם הזה, העייפות הזאת שבאה בעצמותי, מרוצה אני שלא הגעתי לפאריז אלא לאחר ההכנה הזאת. פאריז היא מערבולת של רגשות, תחושות, בני־אדם, בוקה־ומבוקה של מכוניות נוהרות, הכל ממהירים, שותקים, ובכל מקום השוטרים המתהלכים צמדים־צמדים. לפעמים רואים סורגים ליד מוצב של משטרה, בפרט ברובע הלאטיני, והמתיחות הזאת מורגשת באוויר. רציתי לגור כמה ימים ברובע הלאטיני, אבל לא יכולתי לסבול את הרעש הזה, הנמשך בודאי עד שעה מאוחרת בלילה, את הנחיל הסמיך הזה של אנשים מפל הצבעים וכל הגזעים, המציפים את המדרכות, נשפכים אל בתי־הקפה, משחקים במכונות־המשחק וסועדים

את לבם במסעדות השירות-העצמי. הרי זו אמריקה שנשתלה במסגרת שאינה הולמתה, רובע הסורבון מצומצם מהכיל כל זאת. ואולם — איזו ערבוביה מופלאה מתרחשת כאן! הרובע הלאטיני מלא אפריקאים, סטודנטים וסטודנטיות, היוצאים מכל בתי-האולפן הגדולים. שומעים גם ערבית, תכופות מפי יהודים מצפון-אפריקה. לעומת זאת נעלמו האלז'יראים שלפני שנים אחדות היית רואה אותם כשהם מוכרים שטיחים ובטנים. מתו? נסעו? או שמא מבודדים הם ברבעים העלובים ובשכונות-הפחים בשולי אזורי התעשייה שבהם עובדים הם? מי יודע.

כאן, ברובע הלאטיני, שומע אתה את כל הלשונות שבעולם ואת הצרפתית כשהיא מדוברת בכל המבטאים האפשריים. יש הרבה הודו-סינים, בכללם גבירות זקנות הלוכשות מכנסיים של אטלס שחור תחת מקטרניהן הצרים. בכל קרן-רחוב אתה פוגש בוגות מעורבים, שחורים ולבנים, או אירופים ואסיאתים, שלא להביא בחשבון את כל הזוגות המופרים לי של יהודים מזרחיים וצרפתים טהורים. כל הגזעים והעממים שבעולם מצטלבים בבירה זו של המערב, והרואה את הזוגות הצעירים האלה וילדיהם בני-התערובת מדמה לראות בהולדת גזע חדש, תרבות חדשה. המיזוג התרבותי והאתני שוב אינו מיוחד לחלק מן האוכלוסייה שבמושבות אלא מציף הוא גם את המטרופולין, משל כאילו עתה בא תורה שלה לקולוניזציה, כאילו היא מעבירה ומוסרת משהו משלה בטרם תיעשה היא עצמה דבר אחר. אני מתפלאה ומתפעלת למראה סובלנות גזעית בלתי-רגילה זו של צרפת, שקנתה לה כוח-משיכה בלתי רגיל לגבי האחר, השונה, הזר.

הניגוד בולט עוד יותר כשנותנים את הדעת על כוחו של האו.א.ס. כי בעיקר בגללו נשארת עתה המשטרה במצב-הכך. לאמיתו של דבר, כה גדול המחסור בשוטרים עד שלעתים קרובות התנועה מנוהלת על-ידי "שוטר-עזר", פנסיונרים זקנים, תכופות פצועי-מלחמה, המקבלים עליהם שירות של שעות אחדות ביום. השוטרים מרובים בייחוד בסמוך לשני המעוזים של האו.א.ס., הרובע הלאטיני והרובע ה-16. על הבניינים המפוארים ביותר רואים את הריכוז הכבד ביותר של כתבות רשומות בגיר בחפזה: "או.א.ס.", או "דה-גול — רוצח" או "פ.ל.ג. רוצח". בפרוזדורי המטרן באה על ביטויה, למרות הכל, איזו מין אמת. מישוהו כתב "או.א.ס. רוצח". אחר מחק "או.א.ס." ורשם למעלה או למטה "פ.ל.ג.", שוב בא מישוהו ומחק "פ.ל.ג." ורשם "או.א.ס." וכן הלאה. בתחנות המטרן בשכונות העממיות שוב איני רואה את הכתובת "מוות ליהודים", שהיתה שכיחה למדי בזמנו, עד כדי כך דחקה מלחמת-האזרחים, שנלחמת צרפת עם עצמה תוך כדי מלחמת-אלז'יריה, את כל הדאגות האחרות, כולל אף זאת.

פאטריס, הסטודנט, בנה של אחת מידידותי, אשר בשכבר-הימים הסעירה את קאהיר בהינשא למורה צרפתי, מסביר לי: "את יודעת, הרי זה טוב ויפה לא להיות גזעני וכן הלאה, ובכלל-זאת זה קצת מרתית את הדם כשרואים שהבחורות היפות ביותר והבלונדיניות ביותר אין להן כבר עיניים אלא בשביל האפריקאים. בחורים יפים, הללו, אין מה לדבר, ואת יודעת, הם מלאים כסף, כולם בנים של ראשי-

שבטים גדולים. ואת יכולה להאמין, לעתים קרובות הם אפילו לא לוקחים את הבחורות לנשים. חברות? טוב, בסדר. בשביל להתחתן, חוזרים הביתה. זה המשטר הקולוניאלי במהופך, ושכמותנו נשארים דפוקים קצת. פאטריס, הלומד היסטוריה, רוצה לכתוב את העבודה שלו על אי-אלה צדדים בתמורות הפוליטיות שחלו באפריקה בעקב הקולוניזציה. "את מבינה, אירופה של 'ההסכמה הלבבית' וכל השטויות הללו, זה כבר לא מעניין אף אחד. צריך לחשוב על משהו שפותח דרך לעתיד".

כל זה ממש מסעיר את הרוח, אבל גם מתיש את הכוחות, במיוחד ברובע הלאטיני. לפיכך תרתי לי מפלט באי סן-לואי. הוא ישן, הוא מקסים, כבר קטן ספק-אצילי ספק-פועלי, מוקף מים מארבע רוחותיו בלבה של פאריז, בין הגדה השמאלית לגדה הימנית. תמיד אני נהנית כשעלי לעבור על אחד מגשרי הסינה, בלי הבדל מהי מגמת-פני, ובכך אני מוצאת לי רגע של הפוגה. בכל שעה משעות היום או הלילה, מראה הסינה, בפרט בפנינה זו של פאריז, הוא מראה שלדעתי אין איש יכול ללאות ממנו. יתרון נוסף: בתי-המלון, הגם שנווחתם מועטת, יש להם כאן חן קרתני מעט ומחיריהם מתקבלים-על-הדעת יחסית. זוהי כתובת שניכר בה אופי מסוים, והיא מאפשרת לאדם לגור במלון צנוע מבלי להיראות כתייר קפוץ-יד. רוב הפאריזאים שאני נפגשת אתם אומרים לי: "הה, את מתגוררת באי סן-לואי? מעטים הם הורים המכירים את הפינה הישנה הזאת".

העתונים מרבים לדבר על אלזיריה, משפט סאלאן הקרב לבוא, הצרפתים החוזרים מצפון-אפריקה ואיך יש לקבל את פניהם, ועם זאת, לגבי עם שכה אוהב היה לדבר בעסקי פוליטיקה, מוזר הוא מה-מעטים המוסיפים לדבר בכך כיום. רבים משתדלים לחיות כאילו לא היו הבעיות הנוראות האלו קיימות כלל. מסיחים הם בעיקר בענייני המקצוע שלהם, ובדוחק הם מעירים, בדרך-אגב — וגם אז: רק "בין ארבעה כתלים ושתי אוננים" — שהחורף היה נורא בגלל כל אותן פצצות פלאסטיות של האו.א.ס., שפל אחד מצפוננו נוקפו, בין כלפי האלזיראים בין כלפי "שחוריי-הרגלים", שהמתיחות אפשר לשאתה רק אם נוהרים שלא לחשוב יותר מדי על "כל זה", שכל אדם יש לו, האלוהים-יודע, בעיות ודאגות משלו, וכי הבריות בצרפת נלאים ויגיעים עד מאד.

בכליזאת נמצאתי למדה כי, בעיקר בין אנשי-הרוח, רבים הידידים הוותיקים שחדלו מהתראות זה עם זה משום שאחדים מהם נתנו עזרה ותמיכה פעילה לפ.ל.ג. ואילו רבים אחרים, אף בלא שיהיו דווקא מן המצדדים ב"אלזיריה צרפתית", רואים בחבריהם בוגדים במולדת. הרבה אנשי-רוח, בכללם אותם יהודים-צרפתים שהפכתי בארה"ב בימי המלחמה וידידיהם בני חוגיהם השונים בפאריז, מסוכסכים עד-מוות ביניהם, ואחדים מהם יש להם ילדים שערקו מן הצבא, סיעו לפ.ל.ג. והושמו במאסר. מצד אחר, בין תלמידי בתי-הספר התיכוניים של פאריז, והמעולים שבתוכם, כגון זה שעל-שם לואי-הגדול, רבים הבחורים שהושמו במאסר בגלל פעילותם למען האו.א.ס. ומדובר הוא, לפי מה שמוסר "לה-מונד", בארגון קורסים ובהינות

בבתי־הסוהר כדי שלא ייצא זמנם של צעירים אלה כולו לבטלה ויוכלו להתכונן לפחות לבחינות־הבגרות שלהם. אולי יותר מדי התעלמו בצרפת מן הצורך הזה של בני־הנעורים באמונה שתמציא פורקן לתעצומות־מרצם. חמומי־מוח אלה, שהטילו פצצות פלאסטיות על כל עברי, במעונותיהם של חצרנים חפסי־מפשע או בכניינים שבקומתם הרביעית מתגורר איזה "אינטלקטואל רקוב", נאחזו בעילת־המאבק הקרובה ביותר להישג־היד. יש בהם כדי ללמדנו לקח חשוב: הרווחה עצמה אין די בה לצעירים, יש להם צורך באמונה ובפעולה. ובאין להם עולם טוב יותר לבנותו, מחריבים הם את העולם הקיים. הצעירים, ביחוד בצרפת, יודעים יפה מאד מתי יש מרמה במה שמציעים להם. עדיין הם ישרים, ויש בהם אותו צורך, ואם גם מסולף, במידה של טוהר. מסתבר שלא בחורי האו.א.ס. הם המתרועעים ומתחבקים ברחובות עם בני כל העמים הלא־אירופיים שבעולם, אבל מוזר הוא לראות את שתי התופעות האלו בהתגלותן בעת־זבוענה־אחת, וניתן לומר לפחות כי בצורה זו או אחרת אין שלום לבחורים האלה עם חברת האתמול, וכל אחד מהם נותן ביטוי על־פי דרכו למרידתו, או למבוכת־רוחו. מתקם משהו חדש, מופלא, מפחיד למדי, וישנה הרגשה שהולכים מהר מאד אך בלי דעת אָנה.

סמוך לפקולטה־למשפטים רואה אני מכונית־משטרה מלאה צעירים לבושים היטב, יושבים זה ליד זה, ידיהם באזיקים. העוברים־והשבים מסתכלים כמתוך פיזור הדעת, מרחוק. אין התקהלות, איש ואיש הולך ל־דרכו.

הקרע במחשבה המדינית של אנשי האוניברסיטאות, פרופיסורים וסטודנטים כאחד, נוטה להיקבע על־פי קו הקיים בצרפת מזה ימים רבים. אנשי הימין מרובים יותר בשורות של אנשי מדעי־הרוח (ספרות, משפטים, מדעי־המדינה, היסטוריה), מאשר במוסדות של מדעי־הטבע, ואילו אנשי מדעי־הטבע והחברה, שהתפשטו במידה עצומה בשנים האחרונות בצרפת, יש להם נקודות־השקפה מעודנות יותר, דווקא מפני שעצם הנושא של לימודיהם יש לו זיקה לתמורות החלות כיום בכל חברה, בין עתיקה ובין מודרנית, וכאן היו שהתיצבו בלי כל רתיעה לצד הפ.ל.ג. הבעיות והעובדות — החברתיות, הפוליטיות או הספרותיות — הנובעות מן הדה־קולוניזציה תופסות מקום מרכזי בחלונות־הראוה של חנויות־הספרים, ביחוד בגדה השמאלית. בין הספרים המובלטים ביותר מבחינה אני ב"המאגר בן שתי המלחמות", מאת ז'ק בֶּרֶק, פרופיסור בקולז'־דה־פֶּראנס, והאנתולוגיה החדשה של הספרות האפרי־קאית, שהוציא פיֶאר סגֶרס. כשדיפדפתי בנו האחרונה הייתי מרוצה למדי בראותי שזאת הכינוית בשביל "עם הספר" מכילה כמעט אותם סקסטים, אף כי בכל־זאת קשה היה לנו יותר למצאם בתל־אביב מאשר בפאריז.

אצל פֶּרְנֶסוּאָה מאספֶרו, מר"ל "שמאלי" מאד שחנותו ברחוב סן־סוורן פוצצה פעמיים בחורף האחרון, מקום שנדחקים בהמון נון־קונפורמיסטים המדפדים בספרים מרובים מפל שתמצא ידם לקנות בשעה זו, הספרים המוצגים והקטלוג לחודש מאי יש בהם כדי להעיד די־התוהר במה מתעניין חלק גדול מן הציבור הצרפתי ו"הבינלאומי" הבררן. הנה כמה ספרים ומחבריהם: פֶּראַנְץ פֶּאָנוֹף, "ארורי

הארץ"; ז'ורז' סיפאר, "הקתולים והשמאל"; עבד אל-קאדר, "הסיכסוך היהודי-הערבי", ובין החוברות — "פ'ידל קאסטרו דובר", "ציד-ערבים בפאריז" מאת חוסיין בוקאזו, "דרכים בקספה" מאת מאלך חדאד, "שמע ואקראף" מאת ו. לאנטרנארי, "התנועות הדתיות של העמים המדוכאים". על המדפים — שירי ניקולה גיאן, איש קובה, אנתולוגיה של שירה ערבית בהוצאת סג'ס. מרובים השמות הערביים — מוחמד דיב, מולוד פ'ראוין, מוחמד ספראוי — ונשי המזרח הקרוב הופיעו אף הן, ואם גם עדיין בצינועה, בתחום הספרות הצרפתית. את שיריה של אנדרה שדיד, סורית נוצרית שהיכרתיה במצרים, רואה אני כמעט בכל מקום.

לנוכח הגיוון, הכמות, ולעתים קרובות ביותר גם האיכות של היצירות המתפרסמות, מספר כתיביהע, המהדורות והסדרות החדשות, העיניים יוצאות מחוריהן כמעט והראש מחשב להתבקע. אני, שסבורה הייתי שאני מתמצאת היטב למדי במה שמתחדש בצרפת, הריני כהמומה למראה אינטנסיביות זו של החיים הרוחניים, הופעתן של צורות ספרותיות טהורות, ההתרחבות היוצאת-מגדר-הרגיל של שטחי ההתעניינות, של תחומי הדעת החדשים. דומה כי חל ריבוי יחסי מדהים ביצירות הנוגעות בסוציולוגיה, באנתולוגיה, בעולם הלא-אירופי, בפסיכואנאליזה, בכלכלה מדינית. לא רק תחומי הדעת התרחבו במידה ניכרת אלא שגם צורות התקשורת והתמסורת הגבירו חיילים. הצרפתית והאנגלית הן לשונות בין-לאומיות של בני-תרבות, כמו שהיתה הלאטינית עד למאה הי"ז, התרבויות הלאומיות הישנות מתפוצצות, החליפים התרבותיים והרוחניים מקיפים עולם ומלאו וקצבם מואץ והולך.

ניתן לומר שעומדים אנו בראשיתה של תרבות עולמית חדשה, משל כאילו חוזים אנו בחזרה מודרנית על המהפכה הנילוטית, שהיתה בסיסן של הציביליזציות הגדולות הראשונות. פאריז היא כיום אחת מפורי-המצרף העיקריים דווקא משום שהיא, בעת-זבעונה-אחת, הקורנת ביותר בבירות אירופה ומסבירת-הפנים שבכל הבירות הקיסריות. ובעיקר, בעיקר משום שעל אף המבוכה הפוליטית, הדאגה ואי-השקט, שומרת פאריז על אותה סקרנות רוחנית בלתי-שוער, בלתי-תכלה, על חופש-הרוח הזה המופלא, ההופכים אותה למולדת התבונה — מכל מקום שתבוא.

הסתירה בין המועקה הפוליטית, בין החיים הרוחניים האינטנסיביים האלה נוסח הרובע הלאטיני, לבין גודש המותרות, הביזנטי כמעט, שבחלונות-הארה ב"שכונות הנאות" של הגדה הימנית, יש בה כדי להדהים. מעולם לא ראיתי בצרפת, המתמירת להיות "ארץ המידה", מותרות כאלה, עומס-יתר שכזה, ומתעוררת אפילו הרגשה של מיאוס למראה התכשיטים הכבדים מאד, המזהירים מאד, למראה שיפעת צרכי המותרות, שרובם נאים מאד, מעובדים היטב מאד, אבל מפוארים מדי, עמוסים מדי.

לידידה רוסית ותיקה, היושבת בפאריז זה 30 שנה, ואשר הפרתיה תחילה בקאהיר, מקום שהיה בעלה מלמד פילוסופיה-של-המדעים באוניברסיטה של פ'ואד, אני אומרת: "זה מוגזם, איני צריכה אפילו להתגבר על הפיתוי". היא מחייכת ועונה

לי בשנינה: "חפי... עדיין לא הורגלה עינך. בעוד ימים אחדים תדעי לבחור לך למראה-העין. בראשונה מתרשמים מן המותרות השחצניים מעט, ההמוניים מעט, אבל אחר-כך רואים את האחרים, האמיתיים".

בנסתי למספרה טובה, כדי לראות פעם איך מתנהל הדבר, כמעט והתעלפתי באווירה הזאת של מחנק חם, הדקדנטית מעט יותר מדי, הטעונה ניהוחות בושם. לאחר הפשטות הספארטנית כמעט של ישראל, המהולה גם מנה הגונה של רשלנות, מהממים אותי הטרקלין שבצבעי לבן, אדום וזהוב, יריעות המשי והקטיפה האלו, הכלים המוזהבים האלה. את השערות מטאטאים מרגע שהמספריים, המופעלות בזריות מבחילה, גוזזות אותן, וסביב כל רב-ספר מסתובבים בחורים מקסימים, צעירים מאד, העושים מלאכתם בתנועות עדינות ומאופקות ונשיות, כשהם מסיחים במין עגה מוזרה משלהם. הגברות, בפרט אלו שכבר אינן צעירות ביותר, מוקסמות מזה לגמרי, והנחמדים הללו מתבדחים על חשבונן, לא בלי זדון-לב. "זין-פול לא שירבב את כיסו ברגע הנכון, ולכן הזדרותי אני לקבל, והוא הפסיד", אומר אחד הנחמדים האלה שעה שגברת אחת זקנה וקצרת-ראוי עד-מאד טעתה במתן דמי-שתייה, שהכל מצפים להם כאן כמו לביאת המשיח. כל אשה מוקפת חבורה של אנשים המספרים, עושים את הציפוניים, מעסים, מטפלים ברגלים, דומה כאילו היו אלו גופות בחניטתן. שואלים אותך: "לא חם מדי? לא קר מדי? לא חזק מדי? אינני מכאיב לך?" משל כאילו כל אשה עשויה חומר שביר ויקר-המציאות ביותר. אך הכל מתיראים מאד שלא לבוא על שכרם. עשר פעמים חוזרים ובודקים אם נזקפו הפעולות השונות שבוצעו בתלוש-התשלום. מאניקוריסטית אחת מסבירה שהיה מעשה בלקוחה שהסתלקה בלי לשלם ושרבות מנסות לרמות ואינן נותנות את דמי-השתייה. הללו ודאי הן מצוינות בכשרונות שלמעלה-מדרך-הטבע.

לכאורה ראוי היה שאתענג על ההרגשה הזאת שמטפלים בי, שאני לקוחה הראויה לתשומת-לב, לא סתם גולגולת שספרית צעירה הלועסת כדורת מגזות אותה באדישות ללא-רחם עם שהיא מפליגה בסיפור עיסוקיה עם שלמה לחברתה בקצה השני של המספרה. ואף-על-פי-כן הרי העידון הזה יש בו משהו מושחת מדי: זרים מלאכותיים, המוקפים פרחים טבעיים המתאמצים ככל יכלתם להיראות מלאכותיים; עיניים מכוחלות של נערות שפרצופיהן הנאים נראים כמסכות-מוות. בלי ספק נגמלתי מאווירה זו של מותרות ועידון, ובלא שאתן לעצמי דין-וחשבון התרחקתי מכל זה. כמו כן סבורה הייתי תחילה שאני משתוקקת מאד למטבח הצרפתי האמיתי, והנה נוכחתי לראות שכמעט אינני נמשכת אליו, וכשהוא עשיר מדי הריהו מעורר בי בחילה.

בעצם, לעתים רחוקות אני אוכלת במסעדות. אני מתראה בפאריו עם המון חברים וידידים, שארי-בשר "רחוקים" ממצרים או מצפון-אפריקה, או אלה שהכרתי בזמנו בארצות-הברית, ועל הרוב מזמינים אותי לארוחת-צהריים, כמנהג פאריו. לטוב-המזל הבאתי אתי מתנות קטנות כגון פמוטים, פעמונים קטנים וכפיות מנצרת. הרי זה מכוער פחות מן השאר, וחוץ מזה דומה שבכך אני מבטיחה ליהודים

שבדידי שאיני באה להטיף להם על ישראל ועל ציונות. אני מכירה בפאריז אנשים בני חוגים שונים, מהם עשירים מאד, ואחרים, בייחד בין חברותי האלמוניות או הגרושות, כאלו שעובדות עבודה קשה מאין כמותה כדי לגדל את ילדיהן. אך בכללו של דבר המותרות בדירותיהם של הרבה ממודעי, בכללם "מגורשי מצרים", מקסימים אותי, מדהימים אותי, ביפי החמרים, הצורות, הצבעים, השלמות וההרמוניה של הכל ביחד. ודאי, חסרה כאן אותה פשטות גולמנית מעט של הקלסיקנים הצרפתיים, הבריות חיים כאן כמו שאומרים, במסגרת נאה, הם סגורים וכלואים במסגרת זו, ובחשבונו אחרון המעונות האלה דומים יותר מדי זה לזה בסגנונם, כאילו הותקנו כולם בידי ארדיכליפנים טובים. מובן שכל המכבד את עצמו חייב לקנות לו רהיטים עתיקים, ומוכרי־העתיקות צוברים הון־עתק. במידה רבה דומה כי הבריות הם שבויי אורח־חיהם, וכמעט כולם אומרים שהם עובדים הרבה ו"שוב אינם רואים שום איש". מקבלים אותך בלבביות, ואלה שענין לך אליהם עושים מאמץ מדהים להסביר פנים לבאים לביקור קצר. האנשים שאני רוצה לראותם, ושאליהם יש לי המלצות, שואלים קודם־כל כמה זמן אני אומרת לשהות בפאריז, ומוצאים דרך לראותני. היה עלי להתחכם, כי מדעתי עד כמה בני־האדם עסוקים בפאריז, ובאיזה שפע של עניינים מתעסקים אלה המעניינים אותי ביותר, הייתי אומרת שלא באתי אלא ל־10 או 15 יום, כדי שלא תתגבנה כל הפגישות האלו עם תום ישיבתי כאן. וכך נפלתי בפח כמעט, כי הרוב הציעו שנתראה בתוך יומיים־שלושה; תחילה סבורה הייתי שפל אחד הוא יוצא־מן־הכלל אך התברר שזהו הכלל דווקא, וכך היו לי בימים הראשונים האלה יותר מדי פגישות וראיונות, שאמנם מלהיבים היו אלא שלא הוכנו די־הצורך. בראותי את רשימות הפגישות ביומניהם של האנשים, שדרך־כלל נסיעה למוסקבה כלולה בתכניתם (הכל נוסעים לשם או חוזרים משם), נהניתי מאד לראות איך מצאו האנשים והנשים האלה דרך לשבץ אותי בסדר־יומם העמוס עד־להחריד.

הבריות כמו לכודים במערבולת ועובדים קשה מאד. אשה אחת צעירה, מומחית להוראת צרפתית לבני חוץ־לארץ, המלמדת בסורבון, אמרה לי: "צריך לעבוד קשה מאד אם רוצים לחיות על רמה של נוחות מודרנית", ומן הסורבון היתה ממהרת לסן־קלוד לתת שיעורים למורי־צרפתית בחוץ־לארץ. בדיעמל חוזרים הבריות לבתיהם בערב, בתוך כל פקקי־התנועה, ועל הרוב עייפים הם מפדי לצאת שוב. אפשר גם שעקב מעשי הטרור, תחילה של הפ.ל.ג. ואחר־כך של האו.א.ס., הורגלו עוד יותר לשבת בבתיהם. הם ממעטים ללכת לתיאטרון — וכי היכן יחנו את המכונית? — יש להם טלביזיה בבית, הם שומרים על גיזרתם, על בריאותם — האוויר של פאריז, את יודעת, כולנו מורעלים — ולא די שהם נפגשים בחוגים מצומצמים אלא גם נוטים הם לצמצם את חייהם החברתיים בתחום הרובע שלהם, עד כדי כך קשה הוא ומעצבן לחצות את פאריז.

נראה אפוא שחיי החברה והפילוי פעילים ומבריקים הרבה פחות משהיו לשעבר. הבריות יוצאים פחות, אפילו בחוגים העשירים, הולכים פחות לתיאטרון, מוקירים

רגליהם מן המסעדות — הרזיה! — ולקאבארט שוב אינם הולכים כלל. התיאטרון נתון במשבר, העונה שדופה מאד, והרבה מן המחזות המוצגים הם תרגום, שון ארקייסי, פיראנדלו, ומספר דברי סכלות והבל. חוץ מזה הרי הרבה מחברים ושחקנים נעלמו מן האופק בגלל "הצהרת ה-121" המפורסמת. הקאבארטים אף הם במשבר, הצרפתים שוב אינם באים כלל, רק כשהם מביאים עמם לקוחות זרים. אני שומעת אומרים שמקובל ביותר ברגע זה הוא ה"קרייזי הורס", מקום שהסטרופ־טיו זוכה לעידונים שלא יעלה אדם בדעתו. איש־עסקים צעיר שהולך לשם לקוחות מוונצואלה סח לי כי נשאר נטול־נשימה בראותו מה אקרוֹבטית צעירה, מחוננת כביכול, יכולה לעשות ולעורר בדמיון בפיסה של חוט המשולשלת מן התקרה. הסנסאציה של הערב באה לאחר סטרופטיו "קלאסי". חושך גמור. נגינה רומזנית. הזרקור מגשש באפלה, מגלה את עכוזה של הגברת המדוברת. מאבדו, חוזר ומוצאו, נעצר שם סוף־סוף, ובאפלה אין רואים אלא את העכוז הזה המרעיד, המפרכס, הרוטט. "זה לא יאומן. שום איש, ממש שום איש אינו יכול לעמד בפני זה", אומר הוא לי.

"טוב", אומרת אשתו הצעירה והערמומית, "העיקר שהוונצואלים שלך חתמו על החרוזה..."

כל אלה שידם משגת יש להם בית או ביתן מחוץ־לעיר והם מסתלקים ברגע שסיימו את שבוע־העבודה שלהם. מבעוד־בוקר המכונית טעונה ועמוסה כדי שיוכלו לברוח מיד עם סגירת המשרד. דודנית קלוד, הרווקה, אומרת לי: "ה'נחות' הרגה את החיים החברתיים. בסוף־השבוע אין איש. אין אדם יכול לחיות אלא בפאריז, אך על־תנאי שיברח ממנה".

היא עצמה רכשה לה משק ישן ומונח, מרחק 120 ק"מ מן העיר, והיא מסבירה לי שצריך לנסוע הרחק מאד כדי למצוא פינה כפרית לאמיתה, שבה עדיין המחירים מתקבלים־על־הדעת, וכי קניית הנכס הזה, חרף כל מה שהיא משקיעה שם למען הנחות, היא השקעה מצוינת.

לעומת זאת דומה כי הפועלים עניים כמעט כמו שהיו לפני שנים אחדות, על אף פריחתה היוצאת־מן־הכלל של צרפת. השביתות באות תכופות בזו אחר זו. רבים, בעיקר מחוגי הפקידים הקטנים והבינוניים, אומריהם שחיהם גרועים משהיו ומוזנם גרוע משהיה, מה־גם שהתרבו הצרכים, גדלו הילדים. הטכנאים, הפרופיסורים, אנשי־העסקים עושים חיל רב, והטכנאים מצליחים מבחינה חמרית הרבה יותר מאשר בישראל למשל, ואילו הפועלים מצבם גרוע יותר, בפרט במה שנוגע לתנאי הדיור. למרות התבונה הצרפתית הזאת המזהירה והמפורסמת, האנשים מתענים בחייהם, מכונסים בתוך עצמם, מתוחים, ושוב כמעט אין לחוש באותו צד של לצון ומשובה שהיה אפייני לפאריזאי בשעתו. חבל, אכן, באמת מוכרחים לעשות משהו בפאריז לשם שמירה על איים של שקט, שאם לא כן ייצאו הבריות מדעתם. הילדים, שראשיהם מפקים בינה ועדינות, רגליהם דקות, הליכותיהם מלוטשות, מתורבתים

הם עד כדי להכאיב מעט, והגקל הוא להבין מפני־מה ההורים מוציאים אותם אל מחוץ־לעיר כל־אימת שיוכלו.

16 במאי

ראיתי את ז'רום לנדון, בבית־ההוצאה Minuit ("חצות").

הכרתי את הוצאת "מינואי" שייסד לנדון ב־1942 מתוך הספרים שהוציאה במחתרת בעצם הכיבוש הגרמני, בפרט בזכות "שתיקת הים" של ורקור. ידעתי גם כי לנדון עצמו נמנה על הבורגנות היהודית־הצרפתית הוותיקה ביותר, זו של משפחות סיטרוזאן, פרמייה, דרייפוס מן ה"פרשה", וכי אף שלאחר המלחמה נתקל בקשיים, שעה שרוב הסופרים שאותם הוציא לאור במחתרת עזבוהו וחזרו אל המו"לים הקודמים שלהם, הנה לאחר־מכן זכתה הוצאתו להצלחה כשהיתה הראשונה שהוציאה לאור את בעלי "הרומן החדש", או ה"אנטי־רומן". כמו כן הכרתי את הסדרה שהופיעה בהוצאתה בשם הפולל "תעודות על אלז'יריה", שאחדים מספריה הוחרמו מיד עם הופעתם; כך, למשל, "השאלה" להנרי אָלג (לעינויים קראו בימי הביניים באירופה "שאלה", לפי שהיו "שואלים" אנשים על־מנת להוציא מהם הודאה), ו"הנגע", מאותו מחבר. ידעתי שלנדון שקע ע־צוואר במערכה שניטשה בציבוריות הצרפתית מסביב למלחמת־אלז'יריה, ואפילו הובא לדין באשמת הסתתם של אנשי־צבא להפרת־משמעת — גם זאת, כמובן, בקשר לאלז'יריה.

סקרנית הייתי לראות את האיש הזה, המקנא לצדק בכל חוס־לבו, הנרדף על־ידי מנגנון הצדק, ואשר עם כל זאת הוא מוסיף לעבוד ולפעול כאיש חפשי בתוך מסגרתה של מערכת השיפוט הצרפתית, שלפי אותן "תעודות על אלז'יריה" עורער יסודותיה לא רק באלז'יריה אלא אף בצרפת גופה.

לנדון הוא אחד האישים השנויים ביותר במחלוקת בצרפת, וגם אם יש בו צד של איש־כת קנאי, הרי אין הוא חסר נדיבות־רוח, אומץ־לב וגדולה — כך הייתי מהרהרת בעולתי במדרגות הצרות, התלולות והמתעקלות המוליכות אל משרדו.

לנדון יושב במשרדו, מוקף שיפעה של ניירות מגובבים, במין ערכוביה ממושטרת. הוא מצודד־לב, גבוה מאד, כחוש מאד, הדור מאד, ועל כתפיו ראש יוצא־מגדר־הגיל שקוויו פשוטים כמעט כשל פסל אפריקאי. ראש ארוך, גרמי, עור חיוור, עיניים אפלות תחת גבינים שחורים מאד, ואף ארוך שהוא הקו המזדקר ביותר בפנים האלה המוארכים להפליא. ראש מפי־התלהבות, מרירות ומידת יוהרה של נביא הנראה כנכספ ליקידו־שֶׁהֶם, בוטח בצדקתו, נביא מקראי כמעט, ועם זאת פאריזאי בכל עידון ההליכות, הלשון, התנועות והדרת־הלבוש המדוקדקת. כמו שאומר הוא עצמו אגב שיחתנו: "אפילו עידון ביזנטי אינו מוציא מן הכלל חרדה קנאית לצדק".

חיש־מהר הוא ניגש לשאלה האלז'ירית, עם שהוא מתקיף את הקהילה היהודית של צרפת, בפרט במה שנוגע לשימוש בעינויים באלז'יריה. "כתבי־עת וארגוני־סעד קתוליים ופרוטסטנטיים מחו נגד העינויים, אסיפת ההגמונים והחשמנים של צרפת

היא עצמה הטעימה כי אסור להפעיל בשירותו של ענין כלשהו, ולו גם טוב וצודק, אמצעים שהם רעים במהותם. כוהנים קתולים ו'רועים' פרוטסטנטים הלכו למאסר על שום שמיחו נגד העינויים. אבל שום רב יהודי ושום ארגון יהודי לא פצה פה ולא ציפץ. נהפוך הוא: הקהילה היהודית-הצרפתית, או מה שנשאר ממנה, סמכה ידיה תמיד על הקו הרשמי ותקפה בחריפות את כל שהתנגדו לו, בפרט אם היו יהודים... אי אפשר למחות נגד פשעי הנאצים, למחוא כף למשפט-אייכמן, ואחרי-כן לעצום עיניים ולאטום אזניים שעה שעם אחר הוא קרבן ל'טיפול' דומה לזה. אני בו לאנשים הללו, ובמיוחד עכשיו, שעה שאלזיריה עומדת לקבל את עצמאותה ואחדים מן היהודים האלה משתדלים לנצל לטובתם את הפעולה האישית של יהודים יחידים כגון מרסל שווארץ, אַנְרִי אֶלֶג, גורביץ' ואחרים, אשר בשעתו גונזו והוקעו על-ידי כל מוסדות היהדות המקומית — הקונסיסטואר, הרבנות וכו'. רשאי היה אדם שלא לרצות בעצמאותה של אלזיריה, אבל השתיקה נוכח עינויים נוטלת מהם כל זכות לתקוף את הנאציזם."

כנגד המשא הזה הנסער והורעם אני טוענת בזהירות צרפת הרי בכל-זאת אינה נאצית, שהפ.ל.נ. עשה בכל-זאת מעשי-זוועה איומים, שבעת מלחמה הברית שוכחים את כלליה הרופסים של הציביליזציה, ואחרון-אחרון — שהיהודים, שבכל מקום מעמדם צפוי-לסכנה יותר מזה של שאר האוכלוסים, מגיבים ככל המיעוטים המבקשים להעלות רצון מלפני השלטון.

הוא מעלה חיוך של בוז גמור, דוחה בקש את כל הטענות-שכנגד, וסח לי ש-30% מפעילי האו.א.ס. באוראן, ומן הקיצוניים ביותר שבהם, הם יהודים. אכן, אם גם מוכן יהיה לעזור ליהודי כפרט, כמו לכל ילד-אשה, הנה שוב אין הוא מכיר בשום צד של שיתוף בינו לבין העדה היהודית בכללה. לשעבר חש זיקה עמוקה ליהדות, בעיקר מפוח אותה תביעה למשפט וצדק, אף הוציא מספריהם של בן-צבי ובן-גוריון, אך עתה שוב אין לו ולכל זה ולא-כלום...

מלבד השאלה הזאת הרי שום דבר, מחוץ ל'רומן החדש', אינו מעניין אותו. יש בו מין הרגשתי-יעוד של מקדש-השם, קשי-עורף דוגמאתי, קיצוני, נוקשה ומסור-בתכלית. מתוך כך אולי יש שהוא עצמו מוציא משפט בלתי-צודק, גם אם יש בו מידה של גדלות שאין לערער עליה.

הוא מטלפן, מזכירתו מביאה את הדואר, ובעודו עובר עליו בחיפזון הוא מבקשה שתביא את "הסתה לאי-ציות" ו"עילת המדינה" (La Raison dietat) מאת פיאר וידאל נאקא. הוא נותן לי במתנה את שני הספרים האלה, שבאורח רשמי יפיעו רק בעוד ימים אחדים — משל כאילו הוא דואג לכך שיהיו כמה טפסים מהלכים בציבור במקרה של חחרמה, או פשוט מתוך אותה התלהבות האוכלת בו.

"הסתה לאי-ציות" מביא את כל פרשת התביעה נגד לנדון והוצאת "מינואי" בשל פירסום רומן בשם "העריק", מאת "מאריאן", שהוא שם בדוי של המחבר, מורה קומוניסטי צעיר שמוסר-כליותיו הניעו לערוק מן הצבא הצרפתי ולעבור לשורות הפ.ל.נ. הוצאתו של ספר זה, שהוחרם, יש בה משום הסתה עקיפה של אנשי-צבא

לאי־ציות. לנדון, שנדון לשלם קנס של 2,000 פרנקים חדשים, ממהר להוציא לאור את מהלך הדיון המשפטי — ובכך יזכה שוב לשימת־לבו של הציבור. "עילת המדינה" מורכב בחלקו הגדול פירסומים רשמיים העשויים להוכיח — כך הוא אומר לי — שהעינויים באלז'יריה לא היו רק מעשה יחידים אלא שיטה להשגת ידיעות, שיטה שהיתה כרוכה בפגיעות חמורות בזכויותיהם של בני־אדם; המיניסטרים בממשלות השונות, כולל זו של גי מולה, ידעו על המתרחש ולא מיחו. אני נפרדת מן האיש הזה השנוי כל־כך במחלוקת, אדם שנוא, נערץ, מקסים ומדאיג כהרבה מאנשי־הרוח של השמאל הצרפתי — המסורים לעניינם כדי־כך שקינאתם לצדק לובשת מימד בלתי־אנושי כמעט...